

ALGUNS ANTECEDENTS DE LA FIGURA T DE L'ART QUATERNÀRIA AL LLIBRE DE CONTEMPLACIÓ EN DÉU.¹

El *Llibre de contemplació en Déu* (escrit vers el 1273 o 1274) suposa la primera gran obra de Ramon Llull. Redactat poc abans de la il·luminació de Randa (esdevinguda el 1274), és l'escrit més representatiu de l'etapa preart, i alhora un dels més importants de la història de la literatura i del pensament catalans.

El tall que suposa l'experiència de la il·luminació i la consegüent escriptura de la primera versió del seu mètode universal de trobar la veritat (l'Art), ha fet que la major part dels estudis al voltant de la filosofia lul·liana i de la seua plasmació literària comencen a partir de les obres redactades a l'etapa quaternària, tot negligint els continguts del *Llibre de contemplació* com a «superats» per la nova formulació nascuda de l'experiència il·luminadora. Amb tot, creiem que si l'Art sorgeix d'algun lloc, ha de ser d'aqueixa «prehistòria» (d'acord amb l'expressió encunyada pels germans Carreras i Artau) representada per la magna enciclopèdia primera.²

Així doncs, d'acord amb aquest pressupòsit, podem resseguir al *Llibre de contemplació* alguns aspectes de la gestació de l'Art lul·liana en la seua formulació quaternària. En concret, el present treball pretén esbossar alguns antecedents dels conceptes que basteixen la figura T i de llur funcionament tant a l'*Art abreujada d'atrotar veritat* (1274) com a l'*Art demostrativa* (ca. 1283).

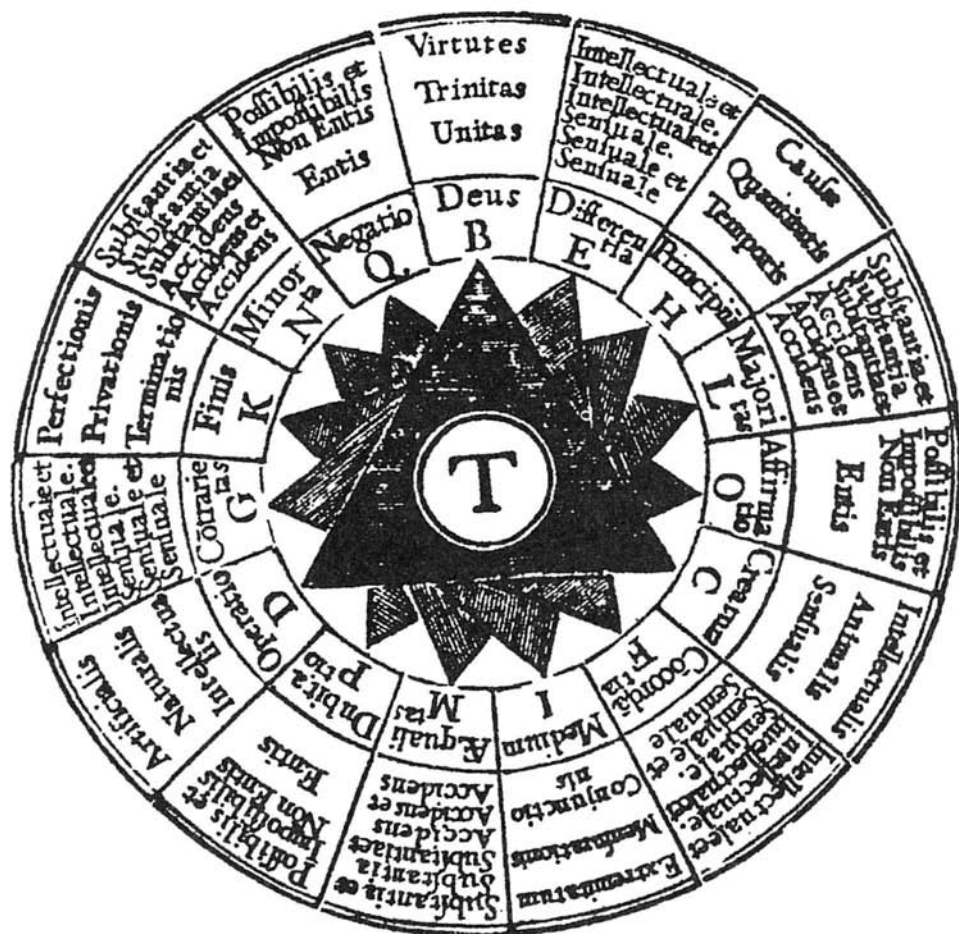
La figura T és, amb la figura A, una de les més importants del sistema lul·lià, com es prova en el fet que es mantindrà en la reformulació posterior a 1290 (tot i que reduirà els seus components de quinze a nou). En l'etapa quaternària, actua conjuntament amb la figura S o de l'ànima racional amb un valor instrumental: S i T «passen» per les cambres de l'Art per tal de trobar resposta a les preguntes

¹ Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació GV-3110/95 (Generalitat Valenciana), el qual es duu a terme al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.

² Ca I, pp. 348 i ss. Per a la divisió en etapes de la producció lul·liana, veg. OS I, pp. 58-59.

plantejades. En concret, la figura T, formada per quinze principis relatiu organitzats en cinc triades, acomplirà la finalitat de connectar entre si les cambres de la resta de figures, tot establint el tipus de relació que mantenen.

Visualment, consisteix en un cercle amb cinc triangles concèntrics, que fan un total de quinze angles, a cadascun dels quals li correspon una cambra en la perifèria del cercle, amb el seu corresponent principi relatiu. Cada triangle té un color especial:

Triangle blau:

B. Deus:	Unitas. Trinitas. Virtutes.	C: Creatura:	Sensualis. Animalis. Intellectualis.
	D. Operatio:		Intellectualis Naturalis. Artificialis.

Triangle verd:

E. Differentia:	Sensuale et sensuale. Sensuale et intellectuale. Intellectuale et intellectuale.
F. Concordantia:	Sensuale et sensuale. Sensuale et intellectuale. Intellectuale et intellectuale.
G. Contrarietas:	Sensuale et sensuale. Sensuale et intellectuale. Intellectuale et intellectuale.

Triangle vermell:

H. Principium:	Temporis. Quantitatis. Causae.	I. Medium:	Conjunctionis. Mensurationis. Extremitatum.
	K. Finis:		Terminationis. Privationis. Perfectionis.

Triangle groc:

L. Majoritas:	Accidens et accidens. Substantia et accidens. Substantia et substantia.
M. Aequalitas:	Accidens et accidens. Substantia et accidens. Substantia et substantia.
N. Minoritas:	Accidens et accidens. Substantia et accidens. Substantia et substantia.

Triangle negre:

O. Affirmatio:	Entis. Non entis. Possibilis et impossibilis.
P. Dubitatio:	Entis. Non entis. Possibilis et impossibilis.
Q. Negatio:	Entis. Non entis. Possibilis et impossibilis.

Amb aquests quinze angles hom forma cent cinc cambres. Aquesta figura té un caràcter formal respecte de la figura S:

nam sicut aqua recipit colorem a vase, in quo continetur, sic S assumit
formam secundum cameras ipsius T.³

³ *MOG* I, vii, 3 (435).

S, és a dir, l'ànima, amb les seues potències, ha de temptejar en quina o en quines de les cent cinc cambres de T pot adquirir el coneixement de Déu i dels seus atributs (fig. A), de les virtuts i dels vicis (fig. V), de la predestinació (fig. X), de la veritat (fig. Y) i de la falsedat (fig. Z).⁴

D'acord amb l'afirmació de l'autor, aquesta figura T consta de «tres figures»:

T. consistit in tribus figuris, quarum prima est ex quinque triangulis compositis inter unum circulum: secunda est ex sedecim cameras, in quibus Elementa sunt scripta; & est impressio, in qua ostenditur tertia figura secundum Tropologiam & Allegoriam: tertia figura est illa, in qua T. utitur ista arte in aliis figuris.⁵

La primera figura de T seria la representació gràfica amb els principis que hi formen part; la segona figura de T és una figura auxiliar, anomenada també «figura dels elements», composta per quatre quadrats, cadascun d'ells representant un dels quatre elements amb setze «cambres» resultants de quadrar el nombre bàsic. El paper d'aquesta figura elemental és fornir analogies, és a dir, interpretar en clau de tropologia o d'al·legoria l'aplicació de T a la resta de figures (el que constituïria el tercer ús de T).⁶

L'origen de la figura T al *Llibre de contemplació* es manifesta a través d'un conjunt de conceptes comparatius, sovint organitzats de manera dual i opositiva: major-menor, concordança-contrarietat, afirmació-negació, Déu-criatura, etc. El

⁴ D'acord amb la cita, les significacions de la figura T rodegen l'ànima racional. Per això el P. Platzeck relaciona aquesta figura amb la gramàtica especulativa medieval, preocupada per determinar els modes de significació. Veg. E.-W. Platzeck, «La figura T del Arte luliano y la doctrina de las significaciones (un capítulo de la gramática especulativa medieval)», *SMR* 9-10 (1953-54), pp. 35-49.

⁵ *MOG* I, vii, 3 (435). Els Carreras confonen la funció de la segona figura («& est [secunda figura] impressio, in qua ostenditur tertia figura secundum Tropologiam & Allegoriam») amb la tercera figura. La funció de la segona és aportar analogies per les quals la tercera es manifesta segons tropologia i al·legoria, mentre que la tercera consisteix en l'ús que hom fa de la T sobre les altres figures. És a dir, la segona figura de T extreu analogies de l'aplicació dels «triangles» a les altres figures. Els germans Carreras interpretaven que «Llull señala todavía una tercera figura o, tal vez mejor, un tercer uso de la figura T consistente en interpretar por tropología o alegoría determinadas impresiones o signos visibles» (Ca I, p. 376). Veg. nota següent.

⁶ Cal tenir en compte que el concepte de «figura» pot significar tant una representació visual i gràfica com un ús determinat dels conceptes que la formen. En aquest cas, la primera i segona «figura» de T s'adiuen amb el primer sentit. La tercera figura, per contra, fa referència a l'aplicació abstracta dels conceptes, a un funcionament específic de T. Així, en arribar a la figura X, trobem que Llull la divideix en quatre «figures», que no són sinó quatre passes en el seu funcionament, sense cap referència gràfica.

tertium quid o element mitjancer, que converteix el dualisme opositiu en trinitarisme convergent, es va creant tot al llarg de les pàgines del *Llibre de contemplació*, però no sempre apareix des dels inicis de l'obra. La figura tindrà en l'Art una estructura i contingut ja clarament trinitaris.

Cinc «triangles» en formen part. No tots, però, acabaran tenint la mateixa funcionalitat. El primer (Déu-criatura-operació) i el darrer (afirmació-negació-dubte) seran eliminats pel beat en les formulacions ternàries de l'Art, tot reduint de quinze a nou els principis relatius de la figura. Ja al *Llibre de contemplació* trobem que aquestes dues triades tenen un tractament una mica diferenciat de la resta: la primera és poc emprada, mentre que la segona té un major ús, però en un context molt concret, exclusivament epistemològic. Resseguiu les petjades dels cinc triangles al llarg dels capítols del *Llibre de contemplació*.

1. Triangle blau: Déu-criatura-operació.

B. Deus:	Unitas. Trinitas. Virtutes.	C: Creatura:	Sensualis. Animalis. Intellectualis.
D. Operatio:		Intellectualis Naturalis. Artificialis.	

Ajuda a discernir quins aspectes de la realitat corresponen a cadascun dels éssers: què és atribuïble a Déu com a creador, què a la creatura i què a les operacions o obres sorgides tant de Déu com de les criatures. La seua presència al *Llibre de contemplació* és tan absoluta i continuada com implícita: de fet, tota l'obra es mou en la dialèctica entre aquestos tres termes, els quals resumeixen tota la temàtica del llibre. Però no els trobem explícits formant una terna aplicable a altres conceptes, com és el cas de la resta de triangles de T.

Déu és el tema principal de l'obra. Cada cop que Llull dedica una sèrie de capítols a la divinitat, el procés és el mateix: comença per demostrar la seua unitat; seguidament, parla de la trinitat de persones; i, finalment, presenta les dignitats o atributs que la defineixen. De la unitat a la multiplicitat, una multiplicitat que no atempta contra la unitat, ans al contrari la reforça. La figura T recull aquest tractament; al triangle blau, el vèrtex dedicat a Déu es divideix en tres conceptes: unitat, trinitat, virtuts.

Els primers capítols de la distinció XL, la darrera de l'obra, són una bona mostra d'aquest tractament de Déu al *Llibre de contemplació*. El capítol 316 porta el títol «Com hom adora e contempla la gloriosa unitat de nostre senyor Déus»; el següent, el 317, «Com hom adora e contempla la gloriosa sancta trinitat qui és en nostre senyor Déus». Els capítols següents ja tracten sobre les virtuts divines. Un altre exemple: el capítol 176 tracta sobre l'existència de Déu: «Com hom ha apercebiment e coneixença que nostre senyor Déus és en ésser». Sols hi ha un Déu, l'essència del qual no podem conèixer per ella mateixa (capítol 177). Però sí podem conèixer les seues virtuts essencials (capítol 178: «Com hom apercep e coneix que aquelles coses que hom apella virtuts en Déu, són en Déu coses essencials e que no són coses accidentals»), les quals ens condueixen al coneixement de la trinitat (capítol 179: «Com hom apercep e entén, per significacions entel·lectuals demostrades e significades per virtuts entel·lectuals e per raons necessàries, que nostre senyor Déus és en trinitat de persones»). Déu és, abans de tot, activitat, i el seu ésser es manifesta en la creació. Déu és el creador; els altres dos vèrtexs del triangle sorgeixen de l'activitat divina tant intrínseca com extrínseca. «Criatura» és el segon terme relatiu de la figura T, i abasta igualment tres dimensions: sensual, animal i intel·lectual. Les dues primeres es corresponen amb la natura sublunar, mentre que les criatures purament intel·lectuals existeixen en esferes superiors, fora dels cicles de generació-corrupció imposats per les qualitats dels elements. L'home, com a animal racional, comparteix les dues natures, la sensual i la intel·lectual. La presència d'aquestes consideracions és ben ampla al llarg del *Llibre de contemplació*, i fins i tot determinant com a element estructurador del conjunt de l'obra.⁷

Però tant Déu com la criatura comparteixen la capacitat de generar operacions. Les criatures ja són una obra divina; però elles també poden donar lloc a altres operacions de caire artificial. Intel·lectual, natural i artificial són els tres vessants de l'operació. L'home té poder d'actuar solament sobre el darrer. Nombrosos capítols són dedicats al *Llibre de contemplació* a les obres artificials humanes: tots els relacionats amb les arts mecàniques les contemplen des del punt de vista d'«operacions artificials» elaborades per la criatura. La distinció XXXIV, «Qui tracta de l'arbre de sensualitats e d'entel·lectuïtats», conté al seu primer capítol importants passatges sobre la qüestió; per exemple:

Resplendor de totes resplendors e lugar de totes lugors! En l'obra feta artificialment entenem faedor en diverses maneres, car per obra artificial entén hom faedor sensual prop e faedor sensual luny, e faedor entel·lectual prop e

⁷ Veg. J. E. Rubio, *Literatura i doctrina al Llibre de contemplació de Ramon Llull* (València: Saó, 1995), p. 35.

faedor intel·lectual luny. Lo faedor sensual prop és, Sènyer, lo maestre qui fa la nau, e·l faedor sensual luny és lo maestre qui ha feta la nau, e hom per la figura de la nau sent lo maestre lo qual és absent a la vista corporal.

Lo faedor intel·lectual prop és, Sènyer, natura, la qual ha fet lo cors del maestre qui fa la nau e fa al maestre rememorar e entendre e voler l'obra que fa, la qual natura és entesa corporal e incorporal: corporal, ço és, l'elemental qui fa lo cors del maestre; incorporal, ço és, natura d'ànima racional qui fa al cors haver moviment e li fa haver coneixença de l'art de la fusteria; lo faedor intel·lectual luny sòts vós, Sènyer, qui havets creada natura corporal e incorporal, per la qual és art de fusteria e dels altres maestres.⁸

El terme «faedor» fa referència a la causa eficient. Déu és la causa primera, com a creador, i d'ell sorgeixen les altres causes. La criatura humana, amb la doble natura sensual i intel·lectual, dóna lloc a una obra (=operació) artificial: la nau. Tenim tots els elements que componen el triangle blau de T.

L'obra humana és doncs artificial; la de Déu, però, té un doble vessant. Pot ser una obra natural («segons curs de natura») o intel·lectual («fora del curs de natura»). Totes dues tenen un ampli tractament al *Llibre de contemplació*. Ja el capítol 28 contempla les operacions divines («Com Déus és bo en sa obra»). Les operacions naturals són immediatament comprensibles per l'enteniment humà (capítol 151: «Com hom cogita en les obres que fa la divinal essència e en les obres que són fetes segons cors de natura»). La sensualitat humana, però, no arriba a copsar les obres de Déu que se n'ixen del curs natural dels esdeveniments; el tema és important, ja que permet al beat tocar qüestions com els miracles, però també la transsubstanciació en l'eucaristia. Dos capítols més van dedicats a la qüestió, entre altres: capítol 171, «Com hom apercep e entén lo cors de natura e les obres de natura»; capítol 172, «Com hom apercep e entén quals són les coses qui no van segons cors de natura e que són fora los tèrmens de natura».

El triangle blau de T es troba doncs disseminat arreu del *Llibre de contemplació*, infiltrat en tota la seua estructura temàtica, en la contínua dialèctica implícita que fa avançar l'obra: Déu, unitat i trinitat manifestades en les virtuts, crea éssers sensuais, animals i intel·lectuals, i dóna lloc a operacions naturals i sobrenaturals. La criatura animal que comparteix la doble natura, sensual i intel·lectual, també genera operacions artificials, a imitació del seu creador. Els tres vèrtexs del triangle es mantenen en tot moment estretament intercomunicats.

⁸ *Llibre de contemplació*, cap. 230, vv. 16-17 (OE II, pp. 684-5).

2. Triangle verd: diferència-concordança-contrarietat.

E. Differentia:	Sensuale et sensuale. Sensuale et intellectuale. Intellectuale et intellectuale.
F. Concordantia:	Sensuale et sensuale. Sensuale et intellectuale. Intellectuale et intellectuale.
G. Contrarietas:	Sensuale et sensuale. Sensuale et intellectuale. Intellectuale et intellectuale.

Dues realitats diferents poden ser concordants o contràries. Tant la concordança com la contrarietat pressuposen una diferència prèvia. Amb l'ajuda d'aquest triangle, l'ànima racional (les espècies de S) discernirà el tipus de relació establerta entre dos objectes diferents. Però ja al *Llibre de contemplació* trobem l'ús d'aquests conceptes relacionals. Dues realitats *diferents* poden ser *concordants*, com ara el cas de la natura humana i la natura divina de Jesucrist:

Enaixí, sènyer Déus, com ha gran diferència e gran diversitat enfre la vostra deïtat e la vostra humanitat, enaixí ha gran conveniència e gran concordança enfre vostra deïtat e vostra humanitat.⁹

La *diferència*, però, en altres casos implica *contrarietat*:

Tot lo món, Sènyer, veem ple de diversitats e de contrarietats; car diferència veem que ha enfre la cosa ocasionant e la cosa ocasionada; e diferència veem que ha enfre una ocasió e altra, e enfre una cosa ocasionada e enfre altra ocasionada; e diferència veem enfre una raó e altra, e així de les altres coses.¹⁰

Els passatges suara reportats corresponen al capítol 106, «Com hom se pren guarda de les diferències qui són en les creatures». Els conceptes relatius de la figura T seran aplicats a la resta de figures de l'Art, incloent-hi la pròpia figura T.

⁹ *Ibid.*, cap. 106, v. 15 (OE II, p. 325).

¹⁰ *Ibid.*, cap. 106, v. 18.

L'Art demostrativa ho mostra encara amb més claredat que l'Art abreujada d'atrotbar veritat: el condicionament de la cambra [T T], a la segona distinció, indica que:

aquesta cambra significa con los uns triangles de T sien meses en los altres triangles.¹¹

És a dir: cada triangle de T «entra» en els altres quatre que formen la mateixa figura, però no pot entrar en ell mateix. El títol del capítol 106 del *Llibre de contemplació* implica que Llull ha aplicat el triangle verd (diferència-concordança-contrarietat) al blau (Déu-criatura-operació). El resultat, com hem vist, és que mentre en Déu les diferències són concordants, en les criatures són contràries. I no només mirarà Llull les diferències entre les criatures i Déu, sinó també entre les obres de les pròpies criatures:

Remembrat Senyor en les cuites e en les nostres necessitats, lo qual sòts loat per tots los pobles; nós veem, Sènyer, que enaixí com havets posades diferències en les formes e matèries e en los linatges e en les espècies e en los individus, enaixí veem que havets posada diferència en les obres que fan les criatures; car les obres que fan los hòmens no semblen ab les obres que fan les bèsties, ne ço que fan les aus no és semblant ab ço que fan los hòmens ne les bèsties, enans ha en tot gran diferència.¹²

Tot i estar mancat de l'estructura rígida pròpia de l'Art, i de la matematització imposada per la substitució de conceptes per lletres, el discurs del *Llibre de contemplació* és ja plenament un discurs «artístic». Molts dels mecanismes de l'Art hi són fàcilment identificables per a qui coneix llur funcionament. Però no oblidem que primer va ser el *Llibre de contemplació*: Llull no està aplicant el mètode de l'Art a la magna obra; al contrari, l'Art deriva del *Llibre de contemplació*. La consideració totalitzadora que ambiciona l'obra enciclopèdica implica, en aquest cas, la recerca de les diferències entre tots els elements de la creació: creador-criatura i obres. La «il·luminació» de Randa convertirà açò en dos triangles de T, arran de la presa de consciència per part de Llull de les exhaustives possibilitats epistemològiques de les comparacions establertes sobre la base dels principis relatius.

El triangle verd serà un dels més emprats tant en l'Art com en el *Llibre de contemplació*, precisament per la seua capacitat d'establir fructíferes comparacions entre els diversos objectes que conformen la realitat tant immanent com transcendent. La diversitat té una vàlua epistemològica, com es palesa en la importància que

¹¹ OS I, p. 349.

¹² *Llibre de contemplació*, cap. 106, v. 4 (OE II, p. 324).

pren el coneixement per la negativa: la contrarietat ajuda al coneixement. La concordança també, a través de l'analogia, la qual pressuposa que a partir d'un fet determinat podem aprehendre un altre diferent, però semblant.

El camí cap al coneixement està clarament establert al *Llibre de contemplació*: suposa una escala epistemològica que parteix de les sensualitats i arriba a les intel·lectualitats, tot estudiant analògicament i opositivament les diferències, concordances i contrarietats en el si de les unes i de les altres, i entre totes dues. La distinció dedicada a l'apercebiment com a seny espiritual teoritza sobre les relacions epistemològiques entre sensualitats i intel·lectualitats. El primer capítol de la distinció, el 169, marca l'objectiu dels que seguiran (i, al capdavant, l'objectiu de tot el *Llibre de contemplació*): «Com hom apercep ab les coses sensuales quals coses són les coses entel·lectuals». I recordem que el triangle verd de T inclou, en cada vèrtex, els termes de comparació «sensual i sensual», «sensual i intel·lectual» i «intel·lectual i intel·lectual»; és a dir, els tres graons de l'escala epistemològica. Cal doncs mirar les diferències, concordances i contrarietats entre les sensualitats, entre aquestes i les intel·lectualitats, i entre aquestes darreres.¹³

Serà doncs esperable trobar-se amb el triangle verd al capítol 169. En efecte; el següent versicle resumeix perfectament la seua constitució i el seu funcionament dins del que serà el mecanisme de l'Art, un altre cop prefigurat a l'enciclopèdia mística:

Amable Senyor, per diferències e per les propietats e per les conveniències e per les contrarietats que hom sent que són en les coses sensuales apercep hom les concordances e les propietats qui són en les coses intel·lectuals; car enaixí com les sensuales se concorden generant e desacorden corrompent, enaixí les coses intel·lectuals se concorden amant e-s descorden aïrant.¹⁴

¹³ En la *Lectura Artis compendiosae inveniendi veritatem*, on l'autor amplia i matisa els continguts de l'Art abreujada d'atobar veritat, aquesta triple via per arribar a la veritat es completa amb una quarta que, al capdavant, es desglossa de les anteriors: «per hunc triangulum [el triangle verd] Y. quadrifariam inquiritur, primò differentià sensualis à sensuali, secundò sensualis ab intellectuali, tertio intellectualis ab intellectuali, quartò intellectualis à sensuali; hoc idem fiat in concordantia & contrarietate» (MOG I, viii, 5, (487)). És a dir, igual que passa al *Llibre de contemplació* (i de nou la connexió amb aquesta obra és ben palesa), l'escala epistemològica esdevé un cercle quan, de manera descendent, també les intel·lectualitats es refereixen a les sensualitats: «ordonació és a hom ocasió e demostració e endreçament com per ella sàpia conèixer per una sensualitat altra sensualitat, e per una sensualitat una entel·lectuïtat, e per una entel·lectuïtat altra entel·lectuïtat, e per una entel·lectuïtat una sensualitat» (*Llibre de contemplació*, cap. 291, v. 19; OE II, p. 906. Veg. també el cap. 327, v. 2).

¹⁴ *Ibid.*, cap. 169, v. 24 (OE II, p. 485).

Un cop d'ull a la figura T de l'*Art abreuçada d'atrobàr veritat* manifesta tot d'una l'estreta relació entre aquest passatge i el triangle verd, alhora que evidencia que l'origen dels processos epistèmics artístics es troba al *Llibre de contemplació*. La terna de conceptes relatiu diferència-concordança-contrarietat deriva de l'estudi de les relacions establertes entre la natura sensual i la intel·lectual, i al capdavant s'aplica a la comparació de múltiples aspectes de la realitat. El versicle suara reportat té una correspondència amb altres, disseminats al llarg de l'obra, que incideixen en el mateix punt, i que mostren aquest origen del triangle verd de T:

En natura sensual e en natura intel·lectual ha, Sènyer, propietats, e diversitats, e contrarietats, e concordances e d'altres qualitats.¹⁵

Tota la dubitació qui cau, Sènyer, en home, esdevé per ço car hom no sap apercebre ni conèixer les concordances ni les discordances qui són enfre les unes sensualitats ab altres sensualitats, e les unes sensualitats ab algunes intel·lectuïtats e les unes intel·lectuïtats ab altres intel·lectuïtats.¹⁶

Déus dreturer, vertuós, en tots temps gloriós! Com home sia compost de natura sensual e de natura intel·lectual, per açò són, Sènyer, en home les unes costums sensuales e les altres són intel·lectuals. On, per açò com sensualitat e intel·lectuïtat són coses diverses, per açò s'esdevé que les costums sensuales e les intel·lectuals algunes vegades se contrariegen; e com home és ajustat de sensualitat e d'intel·lectuïtat, per açò esdevé que les costums sensuales e les intel·lectuals a vegades se concorden enfre elles mateixes.¹⁷

Com les sensualitats, Sènyer, s'acorden les unes ab les altres, e com les sensualitats s'acorden e-s convenen ab les intel·lectuïtats, e com les intel·lectuïtats s'acorden e-s convenen les unes ab les altres, adoncs és significada amor; mas com les sensualitats se contrariegen en si mateixes o se desconvenen ab les intel·lectuïtats o com les unes intel·lectuïtats se desconvenen ab les altres, adoncs donen demostració de desamor.¹⁸

On, com açò sia enaixí, doncs los significats de les qualitats sensuales e de les qualitats intel·lectuals en una manera són diverses e en altra contraris e en altra concordants.¹⁹

Les sensualitats i les intel·lectualitats abasten tota la realitat creada; són conceptes generals, que inclouen altres més particulars. Així, podem comparar *una*

¹⁵ *Ibid.*, cap. 171, v. 3 (*OE II*, p. 490).

¹⁶ *Ibid.*, cap. 173, v. 5 (*OE II*, p. 497).

¹⁷ *Ibid.*, cap. 194, v. 1 (*OE II*, p. 569).

¹⁸ *Ibid.*, cap. 202, v. 18 (*OE II*, p. 596).

¹⁹ *Ibid.*, cap. 234, v. 27 (*OE II*, p. 701).

sensualitat concreta amb *una* intel·lectualitat igualment específica; per exemple, l'enteniment (realitat intel·lectual), i la paraula (realitat sensual). Tenim d'aquesta manera el capítol 155 del *Llibre de contemplació*, «Com home cogita en les concordances e en les contrarietats qui són enfre enteniment e paraula». Tota la realitat, sensual o intel·lectual, és objecte d'aplicació del triangle verd de T. Al *Llibre de contemplació* Llull ja l'empra amb el mateix valor que tindrà en l'Art.

3. Triangle vermell: principi-mitjà-fi.

H. Principium:	Temporis. Quantitatis. Causae.	I. Medium:	Conjunctionis. Mensurationis. Extremitatum.
K. Finis:		Terminationis. Privationis. Perfectionis.	

Un altre triangle força emprat en l'Art, i en el *Llibre de contemplació*. «Principi» té un triple sentit: temporal, quantitatiu o causal, segons es desprén de la figura. «Mitjà» pot significar conjunció, mesura o extremitat, mentre que «fi» té els matisos de terminació, privació o perfecció. El sentit temporal de la terna serà el més emprat al *Llibre de contemplació*, sense negligir-ne el causal: una cosa té un començament, un estadi intermedi i una fi, tres moments en l'evolució temporal des de la seua creació fins a la desaparició. Déu, evidentment, no està subjecte a aquesta regla. Però sí podem considerar que Déu és el començament o inici causal de totes coses, i llur finalitat en sentit teleològic: la perfecció cap a la qual tendeixen tots els éssers.

Conceptes espacials, causals i temporals es barregen en aquest triangle, el qual recull així en bona mesura els accidents de la lògica aristotèlica. En efecte: el sentit relacional de la figura T en l'Art té un abast lògic, és l'element mitjancer o connector entre el subjecte i el predicat. El que ara ens interessa és veure l'aparició al *Llibre de contemplació* del triangle vermell, on trobarem els seus conceptes constitutius operant de forma semblant a l'Art —tot i que, evidentment, l'autor no parle encara de cap «triangle»: la figura com a tal sols apareixerà en l'*Art abreviada d'atrotar veritat*, després de Randa, tot operant una unió estructuradora dels conceptes relatius que a l'obra que ens ocupa són dispersos, encara que ja plenament operatius.

L'aparició al *Llibre de contemplació* dels tres conceptes d'aquest triangle també és primerenca. Ja al capítol 14 trobem:

Al vostre excel·lent poder donem, sènyer Déus, tota laor e tota glòria, car tan és de gran vertut e de gran noblea, que no ha en si primer ni mijà ni darrer, enaixí com ha nostre poc poder, qui està enfre primer e darrer, e ha mijà per raó de sa poca poquea.²⁰

El poder de Déu no té principi, ni mitjà, ni fi, en sentit quantitatiu. El seu poder és infinit. A més de ser infinit és també etern, sense limitació temporal, a diferència de l'ésser huma:

Com nosaltres, Sènyer, siam esdevenguts es ésser e hajam primer e mijà e darrer, per açò s'engendra en nosaltres diversitat e diferència; enaixí que los uns són uns, e los altres altres, ni los uns no són en los altres. Mas de vós, Sènyer, no és enaixí com de nosaltres; car qui no ha esdeveniment ne primer ne darrer, e qui és infinit e eternal no pot haver en si null departiment.²¹

En termes artístics, podem dir que en l'anterior passatge Llull ha aplicat el triangle vermell a la S (ésser humà) i a la A (Déu); és a dir, a la cambra [A S]. El resultat ha estat la constatació de l'eminència de Déu sobre l'home, ja que el primer és infinit i eternal (virtuts divines) i, per tant, la seua diversitat no implica contrarietat («no pot haver en si null departiment»), al contrari que en l'home, el qual conté en si «diversitat e diferència» (triangle verd).

Però en intervenir en la història humana a través de l'encarnació, Déu es va sotmetre a les categories temporals; el trànsit de Jesucrist per aquest món nostre de la immanència és perfectament mesurable:

Savi fos, Sènyer, vós en lo començament de vostra nativitat e en lo mijà e en la fi de los dies que vós visqués en est segle.²²

Les criatures sensuais tenen principi, mitjà i fi, en sentit temporal, perquè han estat creades; és a dir, perquè són precisament criatures sorgides d'un creador, Déu. Igual que s'esdevindrà en l'*Art demostrativa*, en aquest passatge Llull aplica el triangle vermell al blau:²³

Enaixí mostrand-se les sensualitats als nostres ulls que elles han començament e fi e mijà, e mostrand-se que elles han passió en quant lo cors,

²⁰ *Ibid.*, cap. 14, v. 7 (*OE* II, p. 130).

²¹ *Ibid.*, cap. 106, v. 12 (*OE* II, p. 325).

²² *Ibid.*, cap. 70, v. 22 (*OE* II, p. 250).

²³ *Cf.* *OS* I, p. 352.

per açò és revelat e significat que és creador qui ha creades les sensualitats, car pus que són fenides no són dignes d'ésser sens començament.²⁴

Els termes relatius que formen el triangle vermell no s'aplicaran només a Déu i a les criatures; també les operacions d'aquestes tenen un principi, un mitjà i una fi; per exemple, una operació intel·lectual com és la recerca sobre la trinitat:

A aquell, Sènyer, qui's met en l'encercament de la vostra trinitat segons esta art e esta manera damunt dita, necessària cosa li és que en lo començament de l'encercament e en la mijania e en la fi faça son enteniment franc, car null enteniment forçat ni constret no pot encercar ni apercebre ni atrobar ço que vol saber.²⁵

Epistemològicament, la consideració del triangle vermell és altament valuosa, ja que es mostra com una eina important per a assolir un grau de saviesa:

Excel·lent Senyor sobre totes altees, noble sobre tots honraments! Home savi ha esguardament al començament e a la mitjania e a la fi, mas home neci fa lo contrari, car no guarda a nulla termenació.²⁶

Aquest passatge inclou tant el sentit temporal com el causal; aquest darrer també és present al *Llibre de contemplació*. Déu és el principi causal del bé que hi ha en l'home, mentre que la privació és el principi del mal

enaixí com matèria és subject a forma e a privació, enaixí l'ésser humà és subject com reeba bon començament de Déu e mal començament de privació.²⁷

Finalment, presentarem un text on el concepte de mitjà apareix amb el sentit de «conjunció», nexa d'unió:

Gloriós Senyor, enaixí com superficients cové ésser mijà sensualment enfre matèria e color per tal que la color pusca ésser object a la primera vertut visiva, enaixí cové que en cascuna de les tres potències de l'ànima haja mijà qui sia ocasió com l'ànima haja coneixença, de ço que les creatures signifiquen de si meteixes e de vostres vertuts, e de ço que vostres vertuts signifiquen de vostra gloriosa essència e de si meteixes.²⁸

²⁴ *Llibre de contemplació*, cap. 169, v. 30 (OE II, p. 486).

²⁵ *Ibid.*, cap. 179, v. 15 (OE II, p. 520).

²⁶ *Ibid.*, cap. 201, v. 25 (OE II, p. 594).

²⁷ *Ibid.*, cap. 340, v. 28 (OE II, p. 1125). Desenvolupem, en aquest passatge, les lletres substitutives dels conceptes amb què juga el capítol.

²⁸ *Ibid.*, cap. 353, v. 20 (OE II, p. 1189).

Amb la bateria d'exemples reportats ha quedat suficientment palesada la presència al *Llibre de contemplació* dels conceptes relatius que en l'*Art abreujada d'atrotar veritat* bastiran el triangle vermell de la figura T. Igual que s'esdevé amb la resta de triangles, tampoc aquest no està explícitament presentat com una unitat integrada en un conjunt superior: això ja serà tasca de l'Art. La seua presència es troba disseminada, però amb uns trets característics que li confereixen una finalitat lògica idèntica a la que assolirà en l'Art.

4. Triangle groc: majoritat-igualtat-minoritat.

L. Majoritas:	Accidens et accidens. Substantia et accidens. Substantia et substantia.
M. Aequalitas:	Accidens et accidens. Substantia et accidens. Substantia et substantia.
N. Minoritas:	Accidens et accidens. Substantia et accidens. Substantia et substantia.

Els tres conceptes relatius que formen aquest triangle generen un altre criteri important per a discernir la validesa epistemològica d'un objecte. Aquesta validesa, en darrer terme, depèn de la càrrega ontològica que suporta l'objecte en qüestió. Déu, un cop més, és l'ésser per excel·lència, i s'adiu amb la majoritat absoluta, sense que entre en Ell cap minoritat. La resta d'éssers ja són els uns majors o menors que els altres.

El criteri de validesa dels arguments lul·lians dependrà d'una obvietat flagrant: és cert allò que salvaguarda la superioritat del que és major i millor front al que és menor i pitjor. El que contradiga aquest principi serà fals. El paper del triangle groc en l'Art serà doncs fornir comparances que ens informen sobre els objectes on trobem la major consistència ontològica; amb aquest funcionament el trobem ja a nombrosos passatges del *Llibre de contemplació*. Per exemple:

Gloriós Senyor, si la lig dels crestians no era vera, l'apercebiment lur seria de pus vil condició que l'apercebiment qui no és tan aparellat a reebre los significats ni a conèixer de les vostres acabades qualitats com és l'apercebiment dels crestians; *e si açò era enaixí, doncs les coses mellors e*

*majors serien de pijor condició que les menors, e açò és cosa impossívol; car si era cosa possívol que ço qui és pus vil o menor fos major e mellor que la cosa pus noble e mellor e major, doncs possívol cosa seria a vós fer falliment e errada, e açò és, Sènyer, cosa impossívol que vós façats null falliment ni nulla cosa qui sia contrària a raó ni a justícia.*²⁹

El versicle resumeix a la perfecció el criteri imposat pel triangle groc: el que és major és major, i el que és menor és menor. I el major no pot ser menor, ni viceversa, ja que llavors en Déu hi hauria defecte (una minoritat en la majoritat summa), cosa que contradiu el principi bàsic de la figura A.

La recerca del lloc on es troba allò major i allò menor és doncs un dels punts on Llull esmerça una bona quantitat d'esforç al *Llibre de contemplació*. El terme mitjà, «igualtat», és gairebé absent. A més, l'àmbit d'aplicació dels dos conceptes contraris, a l'obra que ens ocupa, serà quasi exclusiu: la comparança entre el mal i el bé. A la figura T de l'Art trobarem que l'aplicació del triangle groc recau sobre la substància i els accidents: és aquí on Llull cercarà la majoritat, igualtat o minoritat. Però a l'obra anterior la recerca s'aplica sobretot a la comparança entre el major o menor bé, i el major o menor mal. Així, per exemple:

Qui bé vol ésser savi, cové que faça departiment enfre bé e mal, e que faça comparació de major bé a menor e de major mal a menor, e cové que leix lo mal e que prena lo bé, e que prena enans lo major bé que'l menor, e'l menor mal que'l major. Mas de totes estes coses he jo fet, Sènyer, lo contrari; per què só foll sobre tots los folls e necí sobre totes altres neciees.³⁰

La dialèctica major-menor mal i major-menor bé recorrerà especialment el primer volum del *Llibre de contemplació*, tot i que també es trobarà present als volums següents, com és el cas del capítol 192 del segon volum, dedicat tot sencer al tema: «Com hom ha apercebiment e coneixença quals són los majors béns ni quals són los majors mals». Heus ací altres llocs on trobem l'ús dels principis relatius de majoritat i minoritat al llibre que ens ocupa:

Oh Senyor primer e derrer! Durabletat sens fi sia coneguda a vós, car en vós ha tanta de saviea, que havets ordonat que home sia en elecció de triar lo menor bé o'l major bé.³¹

Lo menor do que vós, Sènyer, donats en glòria, és molt major que tots los dons que són donats en est món.³²

²⁹ *Ibid.*, cap. 250, v. 18 (*OE II*, p. 758). El subratllat és nostre.

³⁰ *Ibid.*, cap. 69, v. 24 (*OE II*, p. 248).

³¹ *Ibid.*, cap. 49, v. 19 (*OE II*, p. 248).

³² *Ibid.*, cap. 82, v. 5 (*OE II*, p. 273).

On, com aquest món sia, Sènyer, loc d'alteració, lo vostre servidor, sènyer Déus, vos prega e us clama mercè, que vós l'alterets e'l mudets dels vicis en què és, e que'l metats en bones obres; e dels menors béns clama-us mercè, Sènyer, que'l mudets en los majors béns, e dels majors mals en los menors mals.³³

Al capdavant, sembla que aquest triangle té un ús més limitat al *Llibre de contemplació* que els altres que també formaran la figura T de l'Art. El criteri de validesa que imposa als arguments, però, ja es pot entreveure a la magna obra que estudiem.

5. Triangle negre: afirmació-dubte-negació.

O. Affirmatio:	Entis. Non entis. Possibilis et impossibilis.
P. Dubitatio:	Entis. Non entis. Possibilis et impossibilis.
Q. Negatio:	Entis. Non entis. Possibilis et impossibilis.

Important terna de principis relatius, que manifesta el resultat o conclusió de l'aplicació dels altres triangles de la figura T als objectes de recerca. La comparació establerta entre les cambres de les altres figures dona lloc finalment a un afirmació o a una negació, les quals poden esdevenir dubte, amb la qual cosa caldrà reiniciar la recerca fins arribar de nou a la certesa del que hom afirma o nega.

També al *Llibre de contemplació* trobarem una àmplia presència dels conceptes que formen aquest triangle. I és que el viatge epistemològic que planteja la gran obra no pot tenir més que una meta: eixir del dubte a través de l'afirmació de la veritat i de la negació de la falsedat. El dubte sovint trabuca l'afirmació i la negació, de manera que hom no sap a quina de les dues acollir-se; per exemple,

³³ *Ibid.*, cap. 105, v. 24 (*OE II*, p. 324).

en el cas que la potència racional siga sotmesa a la sensitiva, amb el consegüent capgirament de les possibilitats cognoscitives de l'ànima:

la imaginació qui entra en esta raó serve de la sensitiva, en partida imageda veritat e en partida falsetat, e per açò és l'home en dubte e en sospita e a les vegades aferma e a les vegades descreu e nega.³⁴

Llavors, més que no davant metes som davant etapes o fites en el camí de recerca de la veritat: l'afirmació, el dubte i la negació serveixen en un moment donat per a impulsar l'avanç cap a la veritat, en el punt on l'ànima necessita aquesta empena suplementària perquè ha assolit ja un nivell en la recerca, però encara és lluny de la meta. De fet, l'afirmació de la veritat no és tant el resultat final del camí epistemològic com el seu impuls inicial, la primera etapa de la cursa: l'afirmació de la possibilitat d'un fet és condició *sine qua non* per a la seua posterior aprehensió intel·lectual.³⁵

Tal és la importància d'aquest ús del triangle negre en l'Art que fins i tot constitueix la base del seu mecanisme de funcionament:

Al començament que S [l'ànima racional] encerca Y [la veritat], comença ab N, sotsposant que possibol cosa sia atrobar Y per lo triangle negre.³⁶

Es tracta de la *suposició prèvia*, tasca de l'espècie N de la figura S, la qual s'aplica amb el triangle negre a l'objecte que hom vol conèixer. La suposició, al capdavant, no és més que l'*afirmació* de la *possibilitat* existencial d'un fet, afirmació realitzada per una *voluntat* activa que l'estima, encara que no el membra ni l'entén (espècie N).

Després d'aquesta afirmació de la voluntat, la memòria i l'enteniment (F i G) ja passen a fer llur recerca epistemològica, alliberats de qualsevol prejudici que destorbe el seu avanç —és a dir, sense la H, o voluntat desamant—. El següent passatge de l'*Art demostrativa* manifesta quin és el principi de l'Art, la base del seu funcionament, en la qual el triangle negre té un paper força destacat:

Al començament del triangle negre se cové que F G decorren per les figures e per les cambres d'esta Art, e que F membre e G entena segons quals començaments ni cambres cové afermar o dubtar o negar, entrò que E es en Y e H en Z no cové ésser feta la solució, e tota hora cové conservar los començaments d'esta Art en lurs condicions. On, per aquest mijà decorre per

³⁴ *Ibid.*, cap. 239, v. 21 (OE II, p. 719).

³⁵ Veg. J. E. Rubio, «Les raons necessàries segons l'*Art demostrativa*», *SL* 33 (1993), pp. 3-14.

³⁶ *Art demostrativa* (OS I, p. 348).

lo triangle negre lo començament e la fi qui és object d'esta *Art* e en aquesta regla està tota esta *Art*, la qual regla és contra R e dubitació.³⁷

Afirmar, dubtar o negar constitueixen les activitats que donen dinamisme a l'Art. El resultat, però, ha de ser afirmar la veritat i negar la falsedat; fins que hom no arriba a aquest punt no pot dir que haja aconseguit la solució a la qüestió plantejada: «entrò que E es en Y [afirmació de la veritat] e H en Z [negació de la falsedat] no cové ésser feta la solució».³⁸ Aquesta és la regla que resumeix l'Art, «la qual regla és contra R e dubitació».

Tornem ara al *Llibre de contemplació*. Insistim en el valor eminentment epistemològic de l'obra. Tot allò que en l'Art és nuclear respecte al mètode de trobar la veritat té també un paper destacat en l'enciclopèdia primera; de fet, s'hi pot resseguir l'origen. El triangle negre de T no és cap excepció. A la primera gran obra lul·liana, que suposa el primer intent de bastir un mecanisme cert de coneixement de la realitat, l'afirmació, la negació i el dubte aniran estretament units a la recerca de la veritat mampresa per les potències de l'ànima. L'Art no aporta en aquest sentit gairebé res de nou que no estiga ja plantejat al *Llibre de contemplació*.

El capítol 173 és un clar antecedent de la importància del paper del triangle negre en l'Art. El títol ja n'és indicatiu: «Com home apercep e entén les ocasions per les quals home és certificat o per les quals home cau en dubitacions». El concepte de dubte és oposat al de certificació. Aquest darrer, però, inclourà tant l'afirmació com la negació. Llull considera en aquest cas només l'afirmació, identificant-la amb la certesa; tant aquesta com el dubte es corresponen amb sengles situacions psíquiques concretes:

Desijat Senyor, amat, volgut per tots los pobles! Com ànima sia en tres coses, ço és a saber, memòria e enteniment e volentat, e com ànima sia, Sènyer, subject en lo qual caen en home dubitacions e afermacions, per açò s'engendra en la memòria e en l'enteniment e en la volentat ocasions per les quals és l'ànima dubtosa o certificada en alcunes coses.³⁹

La memòria, l'enteniment i la voluntat en estat potencial afavoreixen l'aparició del dubte. La situació és la corresponent a l'espècie N de la figura S:

³⁷ *Ibid.*, p. 355

³⁸ A les fonts impreses apareix I en lloc de H (*OS* I, p. 355, n. 125); en cert sentit, la I té més lògica en aquest passatge, ja que segons es diu en diversos llocs de l'*Art demostrativa* es correspon amb la negació, i és una espècie com E, té el mateix valor estructural i es manté així el paral·lelisme, mentre que H és tan sols un individu pertanyent a l'espècie I. Però en altres passatges de la mateixa *Art demostrativa* apareix també sovint l'oposició E Y / H Z.

³⁹ *Llibre de contemplació*, cap. 173, v. 10 (*OE* II, p. 498).

Com la memòria de l'home, Sènyer, no ha compliment a recordar les coses passades, e com l'enteniment humanal no ha acabament d'entendre ni apercebre alcunes coses, e com la voluntat de l'home no és amadora d'encercar com les coses pusca recordar e entendre, adoncs és en l'ànima d'home engenrat dubte e és en ella mortificada afirmació.⁴⁰

La situació contrària, òbviament, ve representada per l'espècie E, on l'ànima membra, entén i estima l'objecte que llavors és afirmat sense cap dubte:

Com s'esdevé que la memòria de l'home recorda acabadament segons veritat alguna cosa, e com enteniment d'home l'entén en aquella manera e en aquell estament en lo qual és aquella cosa que hom entén, e com la voluntat de l'home és ordenada e atrempada en aquella cosa a amar e a recordar e a entendre, adoncs, Sènyer, és engenrada en home afirmació en aquella cosa de la qual home no ha dubitació.⁴¹

Per completar la correspondència psicològica entre l'ànima i el triangle negre, restaria atribuir a la negació l'espècie I, on la memòria membra, l'enteniment entén, però la voluntat desama; és a dir: hom nega el que prèviament ha conegut intel·lectualment. L'absència d'estima aportada per la N, com que no es recolza en una base intel·lectual ferma, s'adiu més amb el dubte.

La triada suara reportada del capítol 173 del *Llibre de contemplació* té amplis ressons dels següents passatges de l'*Art demostrativa*, tots ells referits al triangle negre de T i a l'estructura psíquica que acompanya cadascun dels seus termes:

En V ha afirmació e concordança ab E, e negació ab I, e per açò ha concordança V blava ab E, e V vermella ab I; e és la dubitació en N R per ço que F G descorren tan longament per V tro que hagen afigurada e formada la concordança damunt dita, discorrents F G per tots los angles de la T.⁴²

Afermar Y per N és acostar dubitació a la afirmació, e negar Y per N és acostar dubitació a la negació; mas afermar Y per E és lunyar dubitació de afirmació e de negació, e és lunyament de H de Y, e aquesta regla no fall en neguna cambra d'esta *Art* segons que'l triangle negre pot entrar en la cambra de S Y.⁴³

La dubitació no cap en E I, mas en N R tan solament.⁴⁴

⁴⁰ *Ibid.*, cap. 173, v. 11.

⁴¹ *Ibid.*, cap. 173, v. 12.

⁴² *Art demostrativa* (OS I, p. 356).

⁴³ *Ibid.*, p. 348.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 354.

I un llarg etcètera. L'objecte de l'Art, insistim, serà destruir el dubte a través de l'afirmació o de la negació (afirmació de la veritat i de les virtuts: [E V Y]; negació de la falsedat i dels vicis: [I V Z]). Però hem dit que el procés s'inicia amb una afirmació prèvia, una suposició que implica afirmar la *possibilitat* del fet que hom vol conèixer. El triangle negre de T contindrà, en cadascun dels seus angles, els termes «ésser», «no ésser», i «possible i impossible». L'afirmació, la negació o el dubte impliquen tots tres conceptes.

Naturalment, també el *Llibre de contemplació* presenta ja aquest tractament de la qüestió. L'afirmació es fa sobre un fet *possible*, i implica una *suposició* necessària per a arribar a eliminar el dubte. El darrer capítol de l'obra, el 366, ofereix interessants dades a propòsit del mètode heurístic seguit al *Llibre de contemplació*; la base és la mateixa que en l'Art:

Cové que hom afer possibilitat en totes aquelles coses que no entén les quals vol entendre; car enaixí com l'argenter no poria de la peça d'argent adur les formes potencials en actu si primerament no havia coneixença de les formes qui són potencialment en la matèria de l'argent, enaixí hom no poria entendre ni saber les raons ni·ls arguments ni les demostracions necessàries sens que hom no afermàs aquelles raons e demostracions a ésser possívols o impossívols; car enaixí com forma no pot ésser vista sens matèria, enaixí raó ni demostració necessària no pot hom entendre ni apendre sens afermació de possibilitat o d'impossibilitat.⁴⁵

Afirmar possibilitat o impossibilitat: heus ací el secret de les raons necessàries i de les demostracions lul·lianes. Tornant al capítol 173, dedicat al dubte i a la certificació, trobem que la reflexió sobre l'afirmació i sobre el dubte ens du també a considerar la parella possibilitat-impossibilitat:

Oh vós, sènyer Déus, qui vivificats e magnificats tots aquells qui en grat vos vénen! Dubitacions e afermacions caen, Sènyer, en home per raó de les coses qui són possívols, car com les coses possívols no són significants més les coses essents que les coses privades, ni no donen major significat de les coses privades que de les coses essents, adoncs cau en home dubte per ço car les possivolitats donen egual significat de les coses essents e de les coses privades.⁴⁶

Llull ve a dir que, al capdavant, tot és possible en principi, per la qual cosa la sola consideració de la possibilitat no ens treurà del dubte. Cal fixar-se doncs

⁴⁵ *Llibre de contemplació*, cap. 366, v. 12 (OE II, p. 1254).

⁴⁶ *Ibid.*, cap. 173, v. 19 (OE II, p. 499).

també en el terme contrari: la impossibilitat completa el panorama, i junt amb la possibilitat col·loca la base per a eixir del dubte i afirmar un fet amb certesa.

Com en home, Sènyer, cau afirmació e certificació per raó de la cosa possible e impossible, adoncs és engendrada l'afirmació e la certificació en l'egualtat de la demostració qui és significada per les coses possibles e per les coses impossibles, car les coses possibles demostren lur possibilitat e les coses impossibles demostren lur impossibilitat. On, significant les coses possibles lur possibilitat signifiquen la impossibilitat de les coses impossibles, e demostrant les coses impossibles lur impossibilitat demostren la possibilitat en les coses possibles.⁴⁷

Açò és el que Llull anomena «demostració per possible e impossible», fonamental per a bastir «raons necessàries» que permetran eixir del dubte i certificar qüestions com ara la trinitat o l'encarnació.⁴⁸ Si l'infidel atorgara prèviament la possibilitat del fet que nega d'antuvi, arribaria a la seua comprensió per raons necessàries; cal una premissa de fe per tal d'eixir del dubte i accedir al coneixement per la raó. Aquesta premissa ve donada per l'afirmació de la possibilitat:

En ço, Sènyer, que és pus prop dubte de fe que de raó e certificació és pus prop de raó que de fe, per açò dubta hom en lo començament com fe està menys de raó, car per breugeses de temps l'enteniment humanal, ans que sia pervengut a la raó, està dubtant en la fe moltes de vegades. On, com l'infesell ou que vós sòts en trinitat e que sòts encarnat e mort, descreu encontinent; mas si ell en lo començament havia fe en possibilitat que volgués guardar e encercar si's pot fer o no, adoncs apercebria ço que no pot apercebre per ço com en lo començament ho descreu de tot en tot; car nulla cosa hom no pot encercar si és vera o falsa, si en lo començament hom no consent si pot ésser vera o falsa. On, si los infesells seguien aital manera, ells apercebrien que vós sòts ver Déu e ver home e que sòts en tres persones e en una unitat de substància divina.⁴⁹

El *Llibre de contemplació* va adreçat a demostrar als infidels la manera correcta d'accedir a la comprensió dels dogmes de la fe catòlica, a través d'un mètode que els siga acceptable i satisfactori. És el mateix objectiu que es planteja l'Art, que, en aquest sentit, no és més que una prolongació de l'obra anterior. Al versicle

⁴⁷ *Ibid.*, cap. 173, v. 20.

⁴⁸ Així, al capítol 184 demostrava primer si Déu *pot* encarnar-se, per tal de passar tot seguit a la *necessitat* de l'encarnació, deduïda de la possibilitat. Veg. també cap. 291, vv. 11-12.

⁴⁹ *Ibid.*, cap. 173, v. 30 (*OE II*, p. 500).

ara transcrit Lull ens dóna la clau de l'accés, per part dels no creients, a la comprensió del dogma: «car nulla cosa hom no pot encercar si és vera o falsa, si en lo començament hom no consent si pot ésser vera o falsa». Al capdavant, el mètode és vàlid per a l'accés a qualsevol veritat. Cal, senzillament, afirmar d'antuvi («en lo començament») la possibilitat de la certesa del fet que hom investiga. El següent passatge de l'*Art demostrativa*, referit també al «començament» de la recerca (terme, recordem-ho, del triangle vermell de la figura T), demostra que el funcionament epistemològic de l'Art és el mateix que el del *Llibre de contemplació*; Lull exposa ací la mateixa clau d'accés a la veritat que presentava el versicle suara transcrit:

En lo començament que encerques lo particular, cové que eleges aquella cambra o cambres qui ab ell mills se cové, e que sotsposes que per aquelles cambres lo pusques atrobar; cor sens que no ho sotsposasses, la G no hauria vertut a encercar lo particular, ni la F a membrar les cambres qui són començaments a ésser atrobats en ells los particulars.⁵⁰

Nombrosos passatges del *Llibre de contemplació* anuncien aquesta resposta al problema de l'accés a la veritat; els conceptes que formaran el triangle negre de T s'aplicaran a possibilitat-impossibilitat, així com a ésser i privació. El resultat: l'afirmació de la possibilitat ens acosta a l'ésser i ens allunya del dubte.

No és nulla manera on tan leugerament pusca hom a son adversari endreçar son enteniment, com fa si hom li fa encercar possibilitat en aquelles coses que li paren impossívols, car ab possibilitat és l'enteniment de l'home encercant e atroband e demostrant veritat.⁵¹

Misericordiós Senyor, piadós, en tots béns abundós! Possibilitat e impossibilitat són ocasió com la consciència de l'home caia en dubitacions, car per ço com home innora e menysconeix moltes coses possívols e moltes coses impossívols, per açò és dubtós.⁵²

Com hom, Sènyer, priva possibilitat de son remembrament e de son enteniment e de son voler afermant impossibilitat, l'actualitat e la potència e la impossibilitat menysconeix e innora; car enaixí com los hòmens són encercadors en les coses sensuais ab la vista corporal, enaixí l'enteniment encerca ab creure e ab afermar possibilitat; car enaixí com per privació de vista sensual hom és innorant color, enaixí per privació de fe en les coses possívols és l'enteniment innorable de saviea e de veritat.⁵³

⁵⁰ *Art demostrativa* (OS I, pp. 382-3).

⁵¹ *Llibre de contemplació*, cap. 187, v. 30 (OE II, p. 550).

⁵² *Ibid.*, cap. 212, v. 22 (OE II, p. 626).

⁵³ *Ibid.*, cap. 229, v. 24 (OE II, p. 681).

On, deïm que qui ama ni vol haver saviea, covén-se per fina força que aferm possibilitat en ço que vol conèixer ni saber, car afermant possibilitat encerca l'enteniment si la cosa que hom vol saber és possívol o impossívol, car sens afermació feta ab possibilitat hom no pot haver coneixença de la impossibilitat, car dementre que hom aferma possibilitat és afigurat a l'humà enteniment si la cosa que hom aferma possívol és possívol o impossívol. On, com açò sia enaixí, doncs enaixí com de forma e de matèria s'afigura cors a la vista sensual, enaixí, Sènyer, de coneixement en ço qui és possívol e impossívol s'afigura a l'humà enteniment per raons necessàries seviea e coneixença.⁵⁴

On, deïm que qui vol vós conèixer, cové que son voler remembre possibilitat per tal que l'enteniment vos encerc afermant possibilitat, car l'enteniment menys d'afermada possibilitat no pot fer null encercament per ço car afermada impossibilitat és empatxament a son encercament.⁵⁵

Igualment, afirmar la impossibilitat ens pot allunyar de la veritat (és el que fan els infidels amb la trinitat i l'encarnació):

Enaixí, Sènyer, com és cosa impossívol que sens moviment se pusca mudar cors d'un loc en altre, enaixí és cosa impossívol que aquells qui afermen ésser cosa impossívol que vós hajats presa carn, pusquen entendre la vostra encarnació; mas si ells afermaven la possibilitat, adoncs porien encercar si és veritat o no que vós siats encarnat ni ajustat ab natura humana. On, com açò sia enaixí, doncs lo mellor endreçament que hom pot donar als hòmens qui innoren veritat, és, Sènyer, que hom faça afermar a ells possibilitat per tal que ab possibilitat sien encercadors e atrobadors de veritat.⁵⁶

El capítol 364, important per ser resum de les arts presents al *Llibre de contemplació* i anticipador de l'*Art abreujada d'atobar veritat*, també havia de recollir la qüestió. En la «figura Q» l'autor representa l'amagament de la falsedat amb la fe; és a dir, la falsa fe, la dels infidels, la que afirma d'entrada la impossibilitat de la veritat, i impedeix que l'enteniment o raó hi pugua accedir. La conclusió és important: hom no pot demostrar a través de la raó la veritat a l'infidel si prèviament aquest no renuncia als prejudicis que la seua fe l'imposa. Dit altrament: mentre la fe afirma la impossibilitat d'un fet, la raó no s'hi pot aplicar lliurement.

⁵⁴ *Ibid.*, cap. 291, v. 7 (OE II, p. 904).

⁵⁵ *Ibid.*, cap. 302, v. 13 (OE II, p. 952).

⁵⁶ *Ibid.*, cap. 229, v. 27 (OE II, p. 681).

Eternal Senyor, sens fi e sens començament! La setena figura se demostra ab la Q. On, deïm que entel·lectualment entenem que la F amaga la D [falsetat] ab la G [fe], car com hom en la G aferma alguna cosa impossivol sens que la H [raó necessària] no haurà vist si és possivol o impossivol, adoncs són a la H tancats los ulls entel·lectuals, per lo qual tancament la B no pot obrir l'A [veritat] a la H; on, per açò la H no pot encercar ni atrobar si en la G [fe] és l'A [veritat] o la D [falsetat]; on, per açò la F és la porta qui en la G [fe] tanca la D [falsetat] en ço que per afermada impossibilitat no pot ésser vista ni atrobada la D qui és en la G.⁵⁷

Els conceptes de possibilitat-impossibilitat tenen doncs un ampli abast demostratiu en el *Llibre de contemplació*, tan important com el que assoliran en l'Art. I per una senzilla raó: l'Art deriva del *Llibre de contemplació*. El triangle negre de la figura T suposa la ubicació dins una estructura major d'uns conceptes que a l'obra primera eren plenament operatius: afirmació-negació-dubte. Tots tres apareixeran relacionats amb ésser, no ésser (o privació) i possibilitat-impossibilitat. Al *Llibre de contemplació* trobem tots aquestos termes en un arbre del llibre quart, concretament el de la distinció XXXIII, «En l'arbre qui tracta d'ésser e de necessària e de privació». Si ens fixem en la seua constitució, veurem que els conceptes d'ésser, de necessarietat i de privació apareixen llançats sobre possibilitat-impossibilitat i sobre potència-acte. L'ésser i el no ésser es manifesten en l'operació epistemològica d'afirmació o de negació de la possibilitat-impossibilitat dels fets dubtosos o desconeguts. Tota aquesta distinció del *Llibre de contemplació* pot ser considerada doncs com un altre precedent del triangle negre de la figura T.

En conclusió, hem pogut trobar com al llarg del *Llibre de contemplació* apareixen ja els conceptes relatius que bastiran la figura T de l'Art quaternària. Però, el més important de tot, és que no es tracta d'aparicions aïllades o esporàdiques: aquestos conceptes es manifesten ja amb una operativitat semblant a la que tindran en l'Art, i reunits en grups que ben bé poden considerar-se el nucli generador dels triangles de T.

Josep E. Rubio
Burjassot
València

⁵⁷ *Ibid.*, cap. 364, v. 22 (OE II, p. 1244).